

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ А. МАКАРЕНКА НА УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ЗАКЛАДОМ (ПОЧАТОК 20-Х РР. ХХ СТ.)

Інна Гавриленко
Суми

У статті розкривається сутність освітньої політики Народного комісаріату освіти України початку 20-х років ХХ ст. в аспекті визначення факторів становлення поглядів А. Макаренка як керівника навчально-виховного закладу. Увага акцентується на сприйнятті А. Макаренком у досліджуваній час можливостей реформування організаційних форм навчально-виховного процесу.

Ключові слова: А. Макаренко, освітня політика, Народний комісаріат України, фактор становлення, управління навчально-виховним закладом, Трудова колонія імені М. Горького.

Постановка проблеми. У процесі інтеграції української держави в світовий простір важливу роль відіграє якість сучасної освіти. Тому актуалізується питання про переосмислення управлінських процесів в освіті, які, фактично, й задають вектор спрямування діяльності та розвитку освітньої системи.

Аналіз наукових досліджень та стан навчально-виховної практики показує, що проблеми управління освітніми закладами України, у тому числі загальноосвітніми, вимагають пошуку нових підходів до організації освітнього середовища. В контексті реформаційних змін у системі середньої освіти особливого значення набуває вивчення творчих ідей та високо оціненого суспільством практичного досвіду освітніх діячів минулого. Серед таких діячів є Антон Семенович Макаренко (1888-1938 р. р.).

Аналіз актуальних досліджень. Діяльність А. Макаренка стала предметом наукового вивчення не лише вітчизняних, а й зарубіжних учених. Серед них: М. Виноградова, Л. Гордін, І. Козлов, І. Кривонос, В. Кумарін, Н. Лялін, С. Невська, М. Ніжинський, А. Неустроєв, Н. Носовець, М. Павлова, А. Ткаченко, Т. Симатова, А. Фролов, Г. Хілліг, Н. Ярмаченко та ін. Разом із тим, слід відзначити, що цілісного наукового вивчення теоретичного доробку та практичного досвіду А. Макаренка як керівника освітнього закладу з екстраполяцією на діяльність сучасних директорів закладів середньої освіти поки що здійснено не було.

Мета статті. Дослідження спадщини А. Макаренка, визначення інноваційного потенціалу його управлінських ідей для сучасної практики управління закладами середньої освіти вимагає аналізу факторів, що сприяли становленню й розвитку поглядів А. Макаренка на сутність, зміст та організаційно-педагогічне забезпечення управління навчально-виховним закладом. До таких факторів належать суспільно-політичні і соціально-економічні події, явища, які відносяться до епохи українського державотворення в часи першої половини ХХ ст., у тому числі освітня політика державних структур радянської України. Отже, метою даної статті визначено аналіз освітньої політики Народного комісаріату освіти України (початок 20-х років ХХ ст.) як фактору становлення поглядів А. Макаренка на управління навчально-виховним закладом.

Виклад основного матеріалу. Поновлення у 1919 році на частині території України влади більшовиків, зміна суспільно-політичного ладу і створення Української республіки в складі Радянського Союзу вимагали побудови вітчизняної системи освіти згідно нової суспільної парадигми. Керівним органом освіти проголошено Народний Комісаріат освіти України (далі – Наркомос).

Початковим напрямом діяльності Наркомосу було формування системи освіти за зразком Всеросійського Центрального виконавчого комітету. Найпершим кроком у цьому стало створення нормативно-законодавчої бази. Прийняті постанови та розпорядження Наркомосу закріплювали зміни в шкільній освіті, зокрема: про відокремлення церкви від держави та школи (січень 1919 р.); про середню школу (1 лютого 1919 р.), де визначалися основні засади керівництва школи та змісту шкільної освіти; про скасування плати за навчання у загальноосвітніх закладах усіх типів (березень 1919 р.); про надання статусу рівноправності всім мовам (9 березня 1919 р.), що передбачало введення в школах

обов'язкового вивчення однієї місцевої мови, історії та географії України, розвиток української мови і літератури, надавалося право населенню обирати мову навчання; про проведення виборів шкільних працівників (10 травня 1919 р.) тощо [4, 14].

На основі проектуєдиної трудової школи ВЦВК Наркомос України розробив «Положення про єдину трудову школу Української РСР», яким запроваджувався єдиний тип середньої загальноосвітньої установи – єдина трудова школа – обов'язкова і безкоштовна для обох статей дітей, з політехнічним характером навчання [5].

Реформування системи освіти потребувало забезпечення школи необхідними підручниками та навчальними посібниками. З цією метою 23 січня 1919 року український Народний комісаріат видав Декрет про створення видавничого бюро. Крім того, реформа шкільної системи вимагала відповідно підготовлених учителів, що визначало ще один важливий напрям діяльності Наркомосу – підготовка педагогічних кадрів.

Наступного 1920 року під впливом суспільно-політичних реалій позиція українських політиків щодо розвитку шкільної освіти змінилася. Створення в Україні власної моделі освіти було зумовлено рядом причин, серед яких – поява безлічі безпритульних дітей після громадянської війни, що підкріплювалося позицією уряду про складнощі утримування, виховання і навчання дітей в більшості сімей в умовах кризового стану економіки країни. Окрім цього, механізація сільського господарства та розвиток вугільної, рудникової і машинобудівної промисловості вимагали розвитку професійної школи. До перерахованих причин слід віднести й зміну керівництва Наркомосу України: у лютому 1920 року на посаду народного комісара освіти призначили К. Гринька, який був прихильником освітніх реформ Західної Європи, що базувалися на ідеї прагматизму [2, 164]. Таким чином, перераховані чинники стали визначальними для формування нового напрямку розвитку освітньої політики в українській державі у 1920 році, а саме: створення нової структури шкільної освіти, складовими якої стали соціальне виховання і професійна школа.

Зазначимо, що у широкому розумінні під соціальним вихованням розумілася така педагогічна концепція, що заперечувала школу словесно-академічного спрямування, натомість утверджувала демократичні принципи рівності й всезагальності освіти, сприяла розвитку суспільного виховання, трудового та колективістського напрямку, всебічному розвитку індивідуальності, розробляла ідею «школи життя», традицію пріоритету виховання у становленні особистості [3, 26]. Реалізація основних положень даної концепції вимагала кардинальної зміни організації усього дитинства, влаштування колективного життя дитячого населення в країні.

Разом із тим, постійно зростаюча чисельність безпритульних дітей в Україні, що сягала 1 млн. дітей [7, 13], змусила Наркомос у цей період всі сили повернути в інший бік, а саме на боротьбу з дитячою безпритульністю. Тому діяльність Наркомосу спрямовується на «охорону дитинства» – турботу не лише про освіту і виховання, а й про поліпшення умов дитячого життя. У збірці «Народна освіта на Україні» (1924 р.) цей період схарактеризовано так: «1920 рік стає для України роком стихійного руху від ідеї школи до системи соціального виховання» [4, 15].

Основоположними документами, що закріпили ці зміни стали Постанова Наркомосу «Про дитячі будинки» (від 16 червня 1920 р.) та «Декларація про соціальне виховання дітей» (від 1 липня 1920 р.). Ряд постанов Наркомосу, прийнятих того ж року, негайно вимагали від губернських відділів народної освіти створення у містах та великих промислових центрах України денних дитячих будинків, закладів інтернатного типу для постійного розміщення дітей і підлітків.

З цією метою державними структурами було активізовано появу по всій країні низки громадських організацій, які сприяли створенню пунктів безкоштовного харчування, медичного обслуговування та будинків для безпритульних і «морально дефективних» дітей інтернатного типу. Зокрема, на Полтавщині, діяли такі громадські організації, як «Рада захисту дітей», «Друзі дітей». Кількість дитячих будинків в даному регіоні станом на липень 1920 року досягала 86-ти, в яких перебувало 2 тисячі дітей [6, 15].

Ідею про соціальне виховання А. Макаренко сприйняв з ентузіазмом. У макаренкознавстві, зокрема, загальноприйнятим є висновок, що на творчі досягнення А. Макаренка вплинула сама Декларація Наркомосу України. На нашу думку, педагога приваблювало не стільки соціальне виховання як концепція «нової педагогіки», скільки можливість реорганізації усєї системи освіти в державі. Адже проблему недосконалості

освітньої системи, точніше невідповідності її організаційних форм соціальним запитам, А. Макаренко піднімав ще будучи студентом Полтавського учительського інституту в 1917 р. Про це свідчить назва його випускної творчої роботи «Криза сучасної педагогіки» та переконання у необхідності впровадження нових форм організації діяльності школи [3, 35].

Першим кроком А. Макаренка на шляху реорганізації освітньої системи стала його згода на пропозицію Полтавського губернського відділу освіти узяти під своє керівництво основний дитячий будинок № 7 у с. Триби (розташований за 5 км від Полтави), що являв собою дитячий заклад інтернатного типу для постійного розміщення дітей і підлітків. На цей час А. Макаренко уже мав досвід керівництва Крюківським залізничним училищем та Полтавським 2-м училищем імені князя Куракіна. Уже у вересні 1920 р. він приступає до виконання обов'язків завідувача дитячим будинком, який згодом буде перейменовано на Трудову колонію імені М. Горького.

Ретроспективний погляд на формування досвіду управлінської діяльності А. Макаренка в Трудовій колонії імені М. Горького дає можливість зробити наступні висновки.

Найпершим завданням для А. Макаренка стало добір педагогічних кадрів, що відбувався за такими критеріями, як знання своєї справи, висока моральна культура, охайність, відкритість до сприйняття реформаційних ідей, ініціативність. Проте пошуку нових форм організації навчально-виховного процесу передували труднощі, пов'язані зі специфікою дитячого контингенту – малолітні правопорушники, злочинці, соціально занедбані діти. Тому необхідним для А. Макаренка було віднайти шлях порозуміння з ними, аби із вихованців та педагогів закладу створити колектив однодумців.

Поступово на основі людиноцентриського підходу до управління колонією А. Макаренко створив ту соціальну силу, яка знала, що до чого, прагнула працювати й була психологічно охоплена «вихованням», будівництвом «нової людини». Його концепція управління людськими ресурсами зосередила свою увагу на проблемі кооперації, центральну роль у якій відігравало лідерство, що створювало ту життєву єдність, без якої кооперація неможлива. Відмітимо, що характерною рисою сучасного менеджменту, його генеральною лінією, є спрямованість на людину, людиноцентриська основа управління. Тому нині при створенні ефективних систем, технологій враховується факт залежності їх надійності та високої результативності від надійності самої людини та рівня кооперації людських ресурсів організації.

Запропоновані завідувачем колонії інноваційні ідеї знайшли підтримку і позитивну оцінку представниками державних структур у період 1920-1926 р. р. Про це можемо говорити на підставі ряду фактів. Серед таких – той факт, що А. Макаренко неодноразово запрошувався до публічних виступів із доповідями про організацію діяльності в колонії, яку вже в 1923 р. було визнано як досвідно-показовий заклад всеукраїнського значення [3, 25; 85; 115-116]. У звіті обласного інспектора Головного управління соціального виховання А. Алмазова після інспектування колонії у червні 1922 р. було відзначено: «... Тов. А. Макаренко, людина справи, багато сил витратив на колонію... Звітність налагоджена правильно і точно. Колонія вже тепер створює гарне враження... Таких колоній в Україні, безумовно, мало» [3, 24]. Згодом А. Макаренку запропонувать опублікувати досвід організації виховного процесу та системи управління в колонії у збірнику «5 років роботи з правопорушниками» [6].

Висновки. Можна стверджувати, що освітня політика Народного комісаріату України початку 20-х р. р. ХХ ст., зумовлена суспільно-політичними та соціально-економічними умовами, стала одним із факторів становлення поглядів А. Макаренка на вирішення проблеми реформування освітньої системи. Зокрема, ним було запропоновано нові форми внутрішньої організації колективу загальноосвітнього закладу, організації навчально-виховного процесу, організації стилю функціонування закладу, у т. ч. дитячого будинку інтернатного типу, нових форм системи управління в навчально-виховному закладі. У подальшому важливим є дослідження політико-ідеологічної концепції розвитку суспільства в Україні 20-х років ХХ ст., що також вплинули на становлення та розвиток поглядів А. Макаренка як завідувача Трудової колонії імені М. Горького.

Література:

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти

в Україні у ХХ столітті [Текст] / Л. Д. Березівська / 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук / Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2009. – 47 с.

2. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки [Текст] / В. В. Липинський / Спеціальність 07.00.01 – історія України / Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра істор. наук – Харків, 2001. – 27 с.

3. Макаренко А. С. Школа життя, праці, виховання. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания [Текст] / Часть 1. Деловые и личные письма, статьи 1921-1928 г. г. / А. С. Макаренко ; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2007. – 361 с.

4. Мушка О. В. Організаційно-педагогічні засади діяльності Наркомосу УСРР у галузі шкільної освіти (1919 – початок 30-х р. р. ХХ ст.) [Текст] / О. В. Мушка / 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 22 с.

5. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа [Текст] : Сборник документов. 1917-1973 г. г. Составители : А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М. : «Педагогика», 1974. – 560 с.

6. Полтавська трудова колонія імені М. Горького в документах і матеріаліх (1920-1926 р. р.) [Текст] / За ред. І. А. Зязюна. – Ч. 1. – Полтава, 2002. – 269 с.

7. Хиллиг Гетц. Макаренко і влада [Текст] / Г. Хиллиг / А. С. Макаренко і мировая педагогіка : Матеріали міжнародного семінара 8-10 квітня 2002 г. – Полтава : Пед. ун-т, 2002. – С. 5-10.

В статті розкривається сутність освітньої політики Народного комісаріату освіти України початку 20-х рр. ХХ в. в аспекті визначення факторів становлення поглядів А. Макаренко на управління навчально-виховним закладом. Увага концентрується на сприйнятті А. Макаренко в досліджуваній періоді можливостей реформування організаційних форм навчально-виховного процесу.

Ключові слова: А. Макаренко, освітня політика, Народний комісаріат освіти України, фактор становлення, управління навчально-виховним закладом, Трудова колонія імені М. Горького.